

kurator, jvf. avisen »Gazeta Krakowska«, 13. oktober 1989. Omtalen af den engelske politik er mere præget af referater og citater end af en analyse. Det kunne her have været nyttigt, om forfatteren havde inddraget værker, der er udkommet mellem specialetidspunktet og udgivelsen, som f.eks. Martin Kitchen: *British Policy towards the Soviet Union during the Second World War*. New York, 1986. Det kunne have ført til overvejelser om værdien af de anførte Foreign Office citater, da W.S.Churchill ofte fulgte hverken sin udenrigsminister Edens eller især sine diplomaters og embedsmænds råd. Netop i vurderingen af forholdet til Sovjet var der meningsforskelle i den engelske ledelse, således som det også fremgår af Victor Rothwell: *Britain and the Cold War, 1941-1947*. London, 1981 (se f.eks. s.88), et værk forfatteren heller ikke har brugt. Til en bedre forståelse af den amerikanske politik kunne forf. med held have brugt Richard C. Lukas: *The Strange Allies, the United States and Poland, 1941-45*. University of Tennessee Press, 1978.

Man kan iøvrigt stille sig det spørgsmål, om bogens akse med rimelighed burde være »Katyn affæren«, for et brud mellem Sovjet og eksilregeringen var formentlig kommet uden den sag. Sovjets grænsekrav og krav til en ændret sammensætning af den polske eksilregering havde været uantagelige, også uden et belastende Katyn-kompleks. Det kan undre, at forf. bruger en eksamensopgave fra Københavns Universitet, men ikke to specialer fra Odense Universitet, hvoraf det ene, i modsætning til forfatterens fremstilling, også er baseret på polsksproget materiale.

Kay Lundgreen-Nielsen

GEORGE NELLEMANN: For Danmarks Frihed og Polens Ære. Den polsk-engelske efterretningstjeneste 1940-45. Årsskrift for Frihedsmuseets Venner 1989, 1989 109 s. ill.

Som et biprodukt af etnografiske undersøgelser over den polske landarbejderindvandring først og fremmest på Lolland har museumsinspektør George Nellemann samlet stof ind til at beskrive polske kredses virke i Danmark under den tyske besættelse. Et virke, der gav sig udslag i efterretningsvirksomhed og i organisering af flugtruter for polske flygtninge eller deserterede polske soldater, der var blevet tvangsudskrevne til den tyske hær.

I dansk besættelsestidsforskning har der hvilet et spøgelseskær over de polske grupperes virksomhed. De har forekommet sporadisk omtalt i forskellige kilder, men omfanget af deres arbejde og om der blot var tale om løsrevne halvseriøse initiativer, er egentlig aldrig blevet klarlagt. Med Nellemanns lille bog må det nu konstateres, at disse, i hvert fald i krigens sidste periode, havde et synligt omfang, selvom det nok er for meget sagt, at det fremlagte materiale løser alle problemer. Et skridt på vejen til større klarhed er taget, og vi kan i hvert fald nu tydeligt se konturerne af den polske virksomhed.

Vi ved at de danske efterretningsofficerer havde visse kontakter til polske kredse, men at man generelt ikke var interesseret i at gå dybere ind i samarbejdet med disse. Det hele virkede noget usikkert. En af de efterretningsofficerer, som vi ved havde et vist samarbejde med polske kredse, var ritmester H.M.Lunding.

Nellemanns fremstilling antyder, at samarbejdet nok har været dybere end det normalt er kendt. Kendt er det i hvert fald, at Lunding i 1942 havde møder i den exil-polske legation i Stockholm, og netop af denne grund senere kom i vanskeligheder, idet den sekretær, der tog referat, viste sig at være tysk spion!

Nellemann inddeler den polske virksomhed i tre perioder. En *polsk* periode frem til efteråret 1943, hvor der stort set kun var involveret folk af polsk afstamning. En periode, som dækker året 1944, og som betegnes den *polsk-danske*, idet virksomheden fik tilgang af en række danske hjælpere. Endelig en periode fra begyndelsen af 1945 og indtil befrielsen, af Nellemann betegnet som den *danske*.

I den polske periode var initiativerne og resultaterne meget begrænsede. Først da polakken Lucjan Maslocha dukkede op i slutningen af 1943 blev virksomheden noget mere målrettet. Da denne døde i januar 1945, efter at være blevet arresteret af Gestapo, blev arbejdet overtaget af danske hjælpere, der tilsyneladende effektiviserede virksomheden betydeligt.

Nellemann fremlægger et materiale, der er interessant, men nok i videre perspektiv efterlader en række spørgsmål. Det har således ikke været muligt for Nellemann at finde ud af forbindelserne mellem den polske exil-regering i London og virksomheden i Danmark, ligesom det heller ikke har været muligt at finde ud af, hvad de indhentede efterretninger er blevet anvendt til. I den danske periode er der tilsyneladende gået konkrete spørgsmål og opgaver fra London eller Stockholm til grupperne i Danmark.

Hvad var formålet med efterretningsvirksomheden i Danmark udført af polske kredse? Umiddelbart skulle man ikke tro, at exil-polakker havde interesse i at vide, hvad der lå af tyske tropper i Danmark og hvorledes disse var garnisonerede. I den polske periode synes der at være tale om det, der er blevet betegnet som »frivillig efterretningsvirksomhed«, d.v.s. en passiv modstandsform, der helt naturligt udvikler sig i et besat land. De mere eller mindre tilfældigt indsamlede efterretninger af militær værdi er blevet sendt videre i den mening, at de måtte kunne gøre gavn på en eller anden måde, således at fjenden kunne skades. Muligvis har den polske exil-regering »solgt« oplysningerne videre til britiske organisationer som SIS og lign. Vi ved, at de danske efterretningsofficerers oplysninger gik videre til den britiske organisation SOE, hvorfra de så først kom til SIS. Kan man tænke sig, at SIS har været interesseret i at animere exil-polakkerne til fortsat at få indhentet oplysninger fra Danmark som en slags check-mulighed over for de oplysninger, som man modtog gennem SOE? Under alle omstændigheder viser det materiale, som Nellemann fremlægger, at en del arbejde er blevet gjort to gange, både af danske efterretningsofficerer og af de polske eller polsk-danske grupper.

Det fremlagte materiale viser, at de polsk-danske efterretninger teknisk set var af meget høj kvalitet og udmærket kan måle sig i præcision med det materiale, der blev sendt til London af danske efterretningsofficerer, omend omfanget selvfølgelig var meget mindre.

Gennem den frivillige efterretningsvirksomhed, som ingen havde bestilt fra starten, følte danskere af polsk afstamning, at de var med til at yde modstand. Denne virksomhed karakteriseres meget godt af Nellemann (s. 23) med at »de var fuldt på det rene med, at det ikke var meget de havde kunnet gøre, men de gjorde hvad de kunne«. Hele denne virksomhed kan passende sammenfattes i devisen »For Danmarks frihed og Polens ære«, der kom til at stå på Maslochas mindsten i Ryvangen.

George Nellesmann har med sin lille bog kastet lys ind i en af besættelsestidens tussmørkezoner, og han har samtidig påvist tilstedeværelsen af kilder og oplysninger, som kan blive til gavn for senere undersøgelser om den mangesidige og omfattende illegale virksomhed i Danmark 1940-45.

Hans Chr. Bjerg

KOSTELECKÝ, VÁCLAV: The United Nations Economic Commission for Europe: The beginning of a history. Graphic Systems AB, Göteborg 1989. 128 s.
Udgivet af Arbetarrörelsens Arkiv, Stockholm Pris: 85,00sv.kr.

Václav Kostecký var dybt involveret i FN-organisationen Economic Commission for Europe (ECE) praktisk taget fra organisationens start i 1947. Han trådte ind i arbejdet allerede i 1948, og fra sin position som Special Assistant for fire af ECE's generalsekretærer og som sekretær for ECE-kommissionen fik han omfattende viden om ECE. I 1979, kort efter at han havde trukket sig tilbage fra ECE, besluttede han at skrive en dokumenteret fremstilling af ECE's historie, og han fik støtte til dette fra ECE's første generalsekretær, Gunnar Myrdal. Han arbejdede på projektet frem til sin pludselige død i 1982. Da havde han færdiggjort de første tre kapitler og var godt i gang med kapitel fire. Det er dette arbejde, der nu udgives af Arbetarrörelsens Arkiv.

Fremstillingen er stramt kronologisk bygget op. Den starter i 1945 og slutter med en redegørelse for det amerikanske initiativ den 5. juni 1947. Her tilbød den amerikanske udenrigsminister George C. Marshall omfattende finansiell støtte til Europas genopbygning. Dette amerikanske initiativ var afgørende for den rolle, ECE kom til at få. Forfatteren beskriver denne udvikling fra de første forsøg på at fortsætte krigstidsalliancen i en samlet og koordineret europæisk genopbygning til sammenbruddet for disse forsøg i løbet af 1947 og genopbygning med udgangspunkt i en skarp øst/vest-delning af Europa. Manuskriptet bryder brat af netop på det tidspunkt i juni 1947, da det begyndte at stå klart, at ECE ikke ville blive den organisation, der skulle bære Marshallplanen igennem. Fremstillingen dækker den periode, hvor Kostecký ikke selv deltog, men hans fremstilling er baseret på studier i ECE's arkivalier i Geneve og i Gunnar Myrdals arkiv i Stockholm. Forfatteren inddrager tillige det materiale, der på tidspunktet for affattelsen var offentligt tilgængeligt i form af aktørers erindringer, i form af trykt kildemateriale i Foreign Relations of the United States og i form af historiske fremstillinger. Der er tale om en kompetent og grundigt dokumenteret fremstilling, som behandler en række centrale spørgsmål vedrørende Europas genopbygning i årene 1945-1947. Fremstillingen er fyldt med faktuelle oplysninger, og vedrørende ECE's første tid og forhandlingerne om ECE's dannelse og organisation indeholder den væsentligt nyt materiale. På allerede kendt materiale lykkes det faktisk også Kostecký at give en skarpsindig og nuanceret fremstilling, som er værdifuld også set i lyset af de mange nyere historiske fremstillinger baseret på et langt større kildemateriale.

Leon Dalgas Jensen